

Český Atikus? Příběhy a jejich hrdinové v české profesní etice právníků*

Czech Atticus? Stories and Their Heroes in Czech Legal Professional Ethics

Markéta Štěpáníková**

Abstrakt

V posledních letech roste v českém právním prostředí poptávka po zkoumání i výuce právní etiky, a to včetně té profesní. Jedna z perspektiv náhledu na právní etiku se však v současném českém diskurzu trochu ztrácí. Je jí perspektiva Law and Literature, resp. Law and Humanities. To je přitom škoda, protože propojení právní etiky s uměním je nasnadě, jelikož je spojuje silný důraz na narativitu. Ustanovení příslušných právních předpisů jako zákona o soudech a soudcích nebo o advokacii mohou být napsána sebelépe, ale výchova k hodnotám a ctnostem funguje spíše na příkladech než na základě příkazů a zákazů. Právě tyto příběhy přitom můžeme čerpat z umění právě tak, jak to navrhovali již nestoří Law and Literature. Nejvlivnější přinejmenším v angloamerickém prostředí je přitom bezesporu Atikus Finch z románu a filmu Jako zabít ptáčka. Cílem tohoto článku je obecně prozkoumat výhody a nevýhody, přínosy a rizika využívání příkladů z umění a kultury v otázkách právní etiky a konkrétně to, zda osud Zdenko Auředníčka a jeho působení v případě Leopolda Hilsnera může být takovým příkladem a jak se vztahuje k příběhu Atikuse Finche.

Klíčová slova

Právní etika; Jako zabít ptáčka; Law and Literature; Law and Humanities; Auředníček; Hilsner; Hilsneriáda.

Abstract

In recent years, there has been a growing demand in the Czech legal community for studying and teaching legal ethics, including professional ethics. However, one perspective on legal ethics is somewhat lost in the current Czech discourse. It is the perspective of Law and Literature, or Law and Humanities, even though the connection between legal ethics and art is obvious, as a strong emphasis on narrative links them. The provisions of relevant legislation, such as the Courts and Judges Act or the Advocacy Act, may be well written. Still, education in values and virtues not only works through examples rather than commands and prohibitions, but we can draw on art to tell these very stories, just as the founders of Law and Literature suggested. The most influential, at least in the Anglo-American milieu, is undoubtedly Atticus Finch of the novel and film *To Kill a Mockingbird*. This article aims to explore in general terms the advantages and disadvantages, benefits and risks

* Článek vznikl v rámci projektu specifického výzkumu PrF MU (MUNI/Λ/1242/2022) Morální problémy právních profesí.

** JUDr. Bc. Markéta Štěpáníková, Ph.D., Katedra právní teorie, Právnická fakulta, Masarykova univerzita, Brno / Department of Legal Theory, Faculty of Law, Masaryk University, Brno, Czech Republic / E-mail: marketa.stepanikova@law.muni.cz / ORCID: 0000-0002-7421-0698 / Scopus ID: 57214229906

of using examples from art and culture in questions of legal ethics, and in particular whether the fate of Zdenko Auředníček and his involvement in the Leopold Hilsner case can be such an example and how it relates to the story of Atticus Finch.

Keywords

Legal Ethics; To Kill a Mockingbird; Law and Literature; Law and Humanities; Hilsner.

Úvod

V posledních letech roste v českém právním prostředí poptávka po zkoumání i výuce právní etiky, a to zejména profesní etiky právníků.¹ Jestliže v r. 2011 Jaroslav Benák prostřednictvím zprávy z konference poukazoval na důležitost profesní právní etiky v obecné rovině a nejen ve výuce² a v r. 2013 Martin Kopa žádal výuku profesní právní etiky na českých právnických fakultách,³ dnes jsou jejich požadavky nejen naplněny, ale dokonce lze profesní právní etiku v České republice považovat za rychle se rozvíjející a již etablovanou oblast právního výzkumu i výuky. Stačí se podívat na produkci odborných textů na témata právní etiky obecné i profesní,⁴ učebnice⁵ i kurikula právnických fakult. Tématy profesní právní etiky se zabývají empirické studie⁶ i teoretické články,⁷ věnují se jim akademici z různých odvětví i různorodých profesních kontextů, jsou tématy dizertačních prací⁸ i živých diskusí nejen s a mezi studenty.⁹

Jedna z perspektiv náhledu na právní etiku obecnou i profesní však v současném českém diskurzu není příliš zastoupena. Je to perspektiva Law and Literature, resp. Law and Humanities.¹⁰

¹ FRIEDEL, T. Když se řekne „profesní etika právníků“. Poznámka k nejasnému pojmu. *Jurisprudence*, roč. 2021, č. 2, s. 37–52, s. 37. ISSN 1802-384.

² BENÁK, J. Profesní etika právníků – Quo vadis? *Časopis pro právní vědu a praxi*. 2011, roč. 19, č. 2, s. 182–183. ISSN 1210-9126. Dostupné z: <https://journals.muni.cz/cpvp/article/view/6379>

³ KOPA, M. Profesní etika v české právní praxi a právním vzdělávání aneb měla by profesní etika být povinnou součástí právnických studií? *Časopis pro právní vědu a praxi*. 2013, roč. 21, č. 1, s. 21–27, s. 22. ISSN 1210-9126. Dostupné z: <https://journals.muni.cz/cpvp/article/view/5788>

⁴ Viz např. HAPLA, M. (Ne)morální advokáti: problém ospravedlnění norem profesní etiky. *Časopis pro právní vědu a praxi*. 2019, roč. 27, č. 4, s. 457–473. ISSN 1210-9126. DOI: <https://doi.org/10.5817/CPVP2019-4-2>

⁵ HAPLA, M., FRIEDEL, M. *Profesní etika právníků*. Nugis Finem Publishing, 2022, Merit coursebook selection. ISBN 978-80-7614-007-3.

⁶ Viz např. HAUPTFLEISCHOVÁ, I. Chování a jednání soudce „mimo talár“ jako kárné provinění z pohledu samotných soudců. *Časopis pro právní vědu a praxi*. 2015, roč. 2, č. 3, s. 290–301. ISSN 1210-9126. Dostupné z: <https://journals.muni.cz/cpvp/article/view/5298>

⁷ Viz např. HAPLA, M. Morální dilemma v profesní etice advokátů: jak řešit rozpor mezi obecnou a profesní morálkou? *Právník*. Academy of Sciences of the Czech Republic, Institute of State and Law, 2023, roč. 162, č. 7, s. 610–627. ISSN 0231-6625.

⁸ Viz např. FRIEDEL, T. *Profesní etika soudců v České republice*. Diplomová práce. Praha: Univerzita Karlova, Právnická fakulta, Katedra politologie a sociologie, 2012. Vedoucí práce Jan Kysela.

⁹ Viz např. STÁDNÍK, J., PROCHÁZKOVÁ, A. Soudce s ručením omezeným: mohou čeští soudci podnikat? *Jurisprudence*. 2023, č. 6. ISSN 1802-3843.

¹⁰ Viz např. WARD, I. *Law and literature: possibilities and perspectives*. Cambridge University Press, 1995. ISBN 9780521474740. DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511519260>

To je přitom škoda, protože propojení právní etiky s uměním je nasnadě, jelikož je spojuje silný důraz na narativitu.¹¹ Ustanovení příslušných právních předpisů jako zákona o soudech a soudcích nebo o advokacii můžou být napsána sebelépe, ale výchova k hodnotám a ctnostem funguje spíše na příkladech než na základě příkazů a zákazů.¹² Právě tyto příklady přitom můžeme čerpat vedle případů z praxe i z umění právě tak, jak to navrhovali již nestoři Law and Literature.¹³ Simulují totiž přesvědčivým způsobem situace, se kterými nemáme vlastní zkušenost.

Lze jistě namítat, že reálný případ je komplexnější a lze se o něm dozvědět více dalším studiem či výzkumem, zatímco příběh z umění je vždy ohraničený konkrétním uměleckým dílem. Logickým důsledkem by tak bylo, že pro profesní etiku právníků je vhodné využívat spíše reálné příběhy. Nicméně v samotné DNA přístupu Law and Literature stojí teze, že právě příběhy z umění nabízejí úvahy o vnitřních motivacích svých postav, detaily příběhu nebo i stylovou přesvědčivost a odezvu, které např. soudní rozhodnutí nebo spis ze své podstaty nabídnout nemůžou. Pro účely výuky tak mají nesporný potenciál.

Zvláštní postavení má potom v tomto kontextu kultura populární, ideálně v podobě filmu. Právě populární kultura je totiž z umění tím, co nejsilněji ovlivňuje právní vědomí ve společnosti, představu toho, co je a není po právu.¹⁴ Populární příběhy jsou navíc tím prvním, co si přinejmenším studenti vybaví, bavíme-li se o konkrétních problémech právní etiky. Elle z Právě blondýnky, Harvey z Kravatáků nebo Ally z Ally McBeal, případně Saul Goodman z Breaking Bad a Better Call Saul jsou tak průvodci úvah o tom, kde a proč jsou limity přijatelného chování právníků.

Jistě, u příkladů z kultury je tu navíc vždy riziko jejich neaktuálnosti, takže Elle a Ally jsou srozumitelným příkladem spíše pro mileniály než pro studenty z generace Z, nicméně některá díla ani s přibývajícím věkem na přesvědčivosti neztrácí a rozdíl pro výuku spočívá především v tom, že je třeba pro ta méně známá díla dodat více kontextu nebo použít přímo ukázkou nevyžadující předchozí znalost.

Nejvlivnější přinejmenším v angloamerickém prostředí se přitom jeví Atikus Finch¹⁵ z románu a filmu Jako zabít ptáčka, protože jde o úplnou klasiku s dostatečným uměleckým kreditem i všeobecnou známostí.

¹¹ Viz např. OLSON, G. Narration and narrative in legal discourse. In: HÜHN, P. a kol. *Handbook of Narratology*. De Gruyter, 2014, s. 371–383. ISBN 978-3-11-031646-9. DOI: <https://doi.org/10.1515/9783110316469.371>

¹² Viz např. TAUBMAN, P. Drama, Narrative and Moral Education: Exploring traditional tales in the primary years. *Journal of Moral Education*. 1999, roč. 28, č. 1, s. 98–102. ISSN 03057240.

¹³ Viz např. WHITE, J. B. *The legal imagination*. University of Chicago Press, 1985. ISBN 9780226894935, nebo WIGMORE, J. H. List of One Hundred Legal Novels. *Ill. LR*. 1922, roč. 17, č. 1, s. 26–41. ISSN 02769948.

¹⁴ Viz např. SHERWIN, R. K. *When law goes pop: The vanishing line between law and popular culture*. University of Chicago Press, 2000. ISBN 9780226752914; ASIMOW, M., MADER, S. *Law and popular culture: A course book*. Peter Lang, 2004. ISBN 9780820458151. DOI: <https://doi.org/10.3726/978-1-4539-1080-1>; FRIEDMAN, L. M. Law, Lawyers, and Popular Culture. In: *Popular Culture and Law*. Routledge, 2006, s. 3–30. ISBN 978-1-315-08964-5. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781315089645-1>; REDHEAD, S. *Unpopular Cultures: The Birth of Law and Popular Culture*. Manchester University Press, 1995. ISBN 978-0-7190-3652-1.

¹⁵ V článku jsou použity počeštěné verze jmen v souladu s překladem knihy, který byl pro studii využit. Jejich ohýbání také odpovídá použitému překladu.

Cílem tohoto článku z oblasti Law and Literature je formou případové studie prozkoumat, zda lze jako příklad hrdiny pro účely profesní právní etiky využít příběh Zdenko Auředníčka. Pro zodpovězení této otázky je nutné zjistit, zda a jak se ho týkají námitky vznášené proti postavě Atikuse Finche, jejímuž příběhu je právě příběh Zdenko Auředníčka v mnohém podobný. Pro to je samozřejmě nutné se nejdřív zabývat tím, nakolik si tyto dva příběhy jsou či nejsou podobné. Zarámováním tohoto srovnání je zvážení výhod a nevýhod, přínosů a rizik využívání příkladů z umění a kultury ve výuce a výzkumu zejména profesní právní etiky.

Metodologicky je tento článek Law and Literature studií, která pracuje s uměleckými a obdobnými texty, které rozebírá a propojuje s teoretickými poznatky z oblasti práva, právní vědy a humanitních věd. Aby čtenář mohl sám kriticky zhodnotit i samotné projevy Auředníčka a Finche v kontextu jejich rétorického stylu a strategie, jakož i jejich autorkou nabízenou interpretací, jsou v textu zahrnuty i přímé citace úryvků z jejich projevů tak, aby se zachovala jejich autenticita i dramatický efekt. Tento postup je sice v běžných právních textech neobvyklý, nicméně v kontextu Law and Literature standardní.¹⁶

Začneme u příběhu advokáta z *Jako zabít ptáčka*, protože odborná diskuse o nastíněných aspektech jeho příběhu pro právní etiku v USA již delší dobu trvá a stále probíhá.¹⁷ Následně srovnáme jeho příběh s příběhem Zdenko Auředníčka tak, jak se objevuje např. v televizním filmu *Zločin v Polné* nebo divadelní hře *Nenávist* Fakultní divadelní společnosti při Právnické fakultě Masarykovy univerzity, které vychází z přepisů z procesu s Leopoldem Hilsnerem před soudem v Kutné Hoře.

Jelikož je *Jako zabít ptáčka* román, který byl ale zfilmován a pro mnoho lidí je známý právě v této filmové verzi, bylo nasnadě použít ke srovnání románové a ideálně i filmové zpracování procesu s Leopoldem Hilsnerem. Navzdory existenci divadelních zpracování tohoto příběhu i existenci televizního filmu *Zločin v Polné* není scénář či text divadelní hry běžně k dispozici. Nicméně ve všech případech jsou umělecká zpracování tohoto případu založena právě na záznamech ze samotného procesu a ve zkrácené verzi se v nich Auředníčkova obhajoba objevuje tak, jak se odehrála v realitě. Zejména ve *Zločinu v Polné* je navíc velmi přesvědčivě zachována i myšlenka a styl jeho obhajoby. Využití přepisu původního procesu v jeho celistvosti pro srovnání tedy lze považovat za obhajitelné, protože oproti jeho známějšímu filmovému zpracování nemá zásadní odlišnosti a jen nabízí širší kontext pro interpretaci textu.

V následné diskusi budou propojeny poznatky z oblasti Law and Humanities s důrazem na populární kulturu včetně filmu, profesní právní etiky a částečně i právní sociologie tak, abychom se dobrali odpovědi na otázku, zda a jak je příběh Zdenko Auředníčka pro české právo a právní vědu a zejména profesní právní etiku využitelný.

Účelem tohoto textu je otevřít dveře mezi profesní právní etikou a přístupem Law and Literature i v českém právu, ať už v rámci právního vzdělávání v rámci pětiletého magisterského programu, doktorských programů aj., nebo i široce chápaného

¹⁶ V tomto je nejlepším příkladem kanonický text Law and Literature, *Legal Imagination* od J.B. Whitea, který je na ukázkách textů právních i uměleckých a jejich následné interpretaci celý postaven. Viz WHITE, J. B. *The legal imagination*. University of Chicago Press, 1985. ISBN 9780226894935.

¹⁷ Viz např. SMITH, A. *Defending Atticus Finch*. *Legal Ethics*. 2011, roč. 14, č. 1, s. 143–167. ISSN 1460728X. DOI: <https://doi.org/10.5235/146072811796373032>

vzdělávání např. prostřednictvím kulturních akcí či uměleckých děl, odborného bádání apod. Koneckonců klišé, že právník se učí celý život, platí i v tomto případě.

Téma článku by samozřejmě šlo zkoumat výrazně více do hloubky s ohledem na jednotlivé dotčené oblasti. Nabízí se tak např. otázka srovnání rasové diskriminace v Hilsnerově době a době, do které je zasazen Finchův příběh. Stejně tak by šlo celý článek (ale spíše knihu) napsat o tom, jak konkrétně využívat příklady z umění pro výuku práva v českém prostředí. Oba tyto texty by byly skvělým dalším krokem ve směru, kterým se tento článek vydává, a lze jen doufat, že vzniknou. Nicméně v dané situaci je tento článek právě představením možnosti propojování profesní etiky a Law and Literature na konkrétním příkladu s důrazem na obhajovací strategie Finche a Auředníčka a nikoliv analýzou vybraného právního problému na pozadí jejich příběhů.

V kontextu současných diskusí o well-beingu právníků mohou příběhy právníků z minulosti nebo i umění sloužit jako jeden ze způsobů, jak se se sociální rolí právníků vypořádat a přežít ji (alespoň relativně) ve zdraví. Přínosy propojení umění a profesní etiky právníků tak nedává smysl omezit jen na výuku, byť právě tam je jejich využití nejvíce nasnadě. Stejně tak ale můžou pomoci již praktikujícím právníkům i obohatit právní vědu.

2.2.4.1 Hrdinové a hrdinky v právu a profesní etice právníků?

Společným jmenovatelem etiky a umění je, že se zaobírají tím, kdo je nebo není hrdina. Svě k této problematice může říci i Philip Zimbardo, který je ale známý především jako autor proslulého stanfordského vězeňského experimentu. Z jeho výsledků dovedl chmurnou vizi toho, jak moc zkorumpuje téměř každého člověka a jak jasná struktura a povely zprošťují odpovědnosti za vlastní chování. Byť je provedení experimentu silně kritizováno z metodologického hlediska,¹⁸ o dekády později se jeho závěry opět ukázaly v procesu s dozorci ve věznici Abu Ghraib.¹⁹ Ukázal tak, jak snadno se člověk může stát zlosynem vlastního příběhu. V posledních letech se však snad na protiváhu ke svým dřívějším zjištěním soustředí na výzkum hrdinství. A dochází k tomu, že svět potřebuje hrdiny.²⁰

Hrdinství lze definovat jako volní jednání ve prospěch potřebných nebo lidství obecně z morálních důvodů, s vědomím rizik i možných osobních dopadů. Jako první příklad Zimbardo uvádí Václava Havla.²¹ Hrdinové podle něho nejsou vždy nebo jen vojenští vůdci, ale naopak každodenní hrdinové, kteří na vlastní úkor pomáhají ostatním, protože je to správné. Právě oni tak mohou inspirovat ostatní k nalezení vlastní heroické imaginace, možnosti snít lepší svět a přispět svojí troškou k realizaci takové změny.

Právě takoví hrdinové se potom můžou stát i hrdiny literárními, divadelními či filmovými. Pojďme tedy prozkoumat, zda lze za takové hrdiny považovat Atikuse Finche nebo Zdenko Auředníčka.

¹⁸ Viz např. HASLAM, S. A., REICHER, S. D., BAVEL, J. J. van. Rethinking the nature of cruelty: The role of identity leadership in the Stanford Prison Experiment. *American Psychologist*. American Psychological Association, 2019, roč. 74, č. 7, s. 809-822. ISSN 1935990X. DOI: <https://doi.org/10.1037/amp0000443>

¹⁹ ZIMBARDO, P. *The Lucifer effect: How good people turn evil*. Random house, 2011. ISBN 1-4464-5918-7. DOI: <https://doi.org/10.1002/9780470672532.wbep149>

²⁰ ZIMBARDO, P. Why the world needs heroes. *Europe's Journal of Psychology*. 2011, roč. 7, č. 3, s. 402-407. DOI: <https://doi.org/10.5964/ejop.v7i3.140>

²¹ Ibid.

1 Atikus Finch v Jako zabít ptáčka

1.1 Představení zápletky a postavy advokáta

Jako zabít ptáčka je román, publikovaný v r. 1960, o soudním procesu s černochem obžalovaným ze znásilnění bílé ženy v 30. letech v městečku Maycomb v Alabamě, USA. Kniha je dodnes velmi dobře kriticky hodnocena a čtená.²² V r. 1962 podle ní byl natočen film s Gregory Peckem v hlavní roli. Peck za svoji roli získal Oscara²³ a Atikus Finch vyhrál anketu o největšího hrdinu amerického filmu.²⁴ Podle předlohy vznikl také muzikál na Broadwayi.²⁵ Příběh vypráví Čípera, dcera hlavního hrdiny.

Atikus Finch je advokát s malou generální praxí, která se finančně jen tak tak drží nad vodou vzhledem k tehdejší ekonomické krizi. Je to vdovec a otec dvou dětí, Čípery a Jema, o které se stará převážně sám. Se svými dětmi jedná jako s dospělými a je velmi zásadový, klidný a rozvážný jak k nim, tak k okolí. Je zapojen do místní samosprávy.²⁶

Lee se tu inspirovala případem svého otce, který byl advokátem v podobném procesu.²⁷ Finch dostane za úkol ex offo obhajovat černocha Toma Robinsona, který je obžalován z pokusu o znásilnění bělošky Mayelly Ewell. Byli totiž přistiženi, jak se líbají, v domě, kde s rodinou bydlela, jejím otcem Bobem Ewellem. Následně začne Mayella tvrdit, že sice Toma pozvala k nim domů, aby jí pomohl s prací, ale on se jí pokusil znásilnit.²⁸

Finch se obhajoby ujme i navzdory tomu, že doufal, že takový případ nikdy nedostane, a je si vědom možných dopadů na sebe i děti. Netrvá dlouho a vyjde najevo, že veřejnost chystá lynčování Robinsona. Tomu se rozhodne Finch zamezit tím, že si sedne před stanicí, ve které je Robinson držen, a klidně si na zápraží čte. Když přijde rozzuřený dav, zničehonic se ale na zápraží objeví i Finchovy děti. I přesto Finch s vůdcem davu vede klidnou a racionální diskusi tak dlouho, než se mu podaří ho přesvědčit, že k lynčování nesmí dojít.²⁹

Když dojde k samotnému soudnímu líčení, postaví Finch obhajobu Robinsona na prokázání toho, že se věci nemohly stát tak, jak tvrdí Ewellovi. Zejména výsledkem Mayelly poukazuje na to, že polibek iniciovala ona a její zranění pocházejí od jejího otce, nikoliv od Robinsona.

²² Viz např. KUNDMUELLER, M. To Kill a Mockingbird and Legal Ethics: On the Role of Atticus Finch's Attic Rhetoric in Fulfillment of Duties to Client, to Court, to Society, and to Self. *British Journal of American Legal Studies*. 2019, roč. 8, č. 2, s. 291. ISSN 2719-5864. DOI: <https://doi.org/10.2478/bjals-2019-0011>

²³ BAGGETT, J. M. Tumbling out of the Beautiful Dream: Go Set a Watchman and Harper Lee's Legacy. *Cumb. L. Rev.*, 2016, roč. 47, č. 1, s. 3–18. ISSN 0360-8298.

²⁴ TO KILL A MOCKINGBIRD. In: *American Film Institute* [online]. 22. 12. 2023 [cit. 22. 12. 2023]. Dostupné z: <https://www.afi.com/news/to-kill-a-mockingbird-afi-movie-club-2/>

²⁵ Viz např. LETCHNER, Z. J. *To Kill a Mockingbird* in Historical Perspective and Current Context A Review Essay. *The Georgia Historical Quarterly*. 2019, roč. 103, č. 2, s. 165–170. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/45175055>

²⁶ LEE, H. *Jako zabít ptáčka*. V Mladé frontě 2. vyd. Praha: Mladá fronta, 2018. ISBN 978-80-204-5019-7.

²⁷ Ibid.

²⁸ Ibid.

²⁹ Ibid.

Ve své závěrečné řeči potom poukazuje na nutnost odmítnutí předsudků, a naopak zdůrazňuje racionální posouzení věci a apeluje na svědomí porotců.³⁰

Navzdory tomu všemu rozhodne porota tak, že je Robinson vinen, a je odsouzen. Finch si sice dělá naději, že v odvolacím řízení se mu podaří rozhodnutí zvrátit, ale k tomu nikdy nedojde. Robinson se totiž pokusí o útěk a je při tom zastřelen. Následně se však Bob Ewell pokusí usmrtit Finchovy děti, které jsou zachráněny jen díky zásahu podivínského souseda, kterého se do té doby bály a který Ewella zabije bodnutím nožem. Když následně šerif vyšetřuje Ewellovu smrt, je jasné, že v případě souzení této smrti by byl i zachránce dětí odsouzen, a to vzhledem k pravděpodobné reakci veřejnosti na jeho vystupování a pověst. Šerifovi se tedy podaří přesvědčit Finche, že bude nejlepší, když pravda o tom, jak ke smrti Ewella došlo, nikdy nevyjde najevo.³¹

1.2 Kritika Atikuse Finche

Navzdory nezpochybnitelné popularitě i odbornému uznání příběhu samotného i Atikuse Finche jako jeho hrdiny se vůči nim zvedla v 90. letech vlna kritiky. Mezi její hlavní autory lze označit profesory Monroe H. Freedmana, jednu z největších autorit právní etiky v USA, Malcolma Gladwella a Stevena Lubeta. Byť ani jeden z nich neupírá Atikusovi Finchovi jeho vliv na obecnou i právní kulturu, jsou všichni tři velmi kritičtí k některým aspektům zkoumaného díla.³² A co mu tedy vyčítají?

1.2.1 Umožňuje, a tedy podporuje rasismus

Zejména Freedman Finchovi vyčítá, že se nedostatečně vymezuje proti systémovému rasismu, který byl ve 30. letech 20. století na americkém Jihu zcela běžný. Byť Finch Robinsona obhajuje i navzdory nepochybnému nebezpečí pro sebe i svou rodinu, podle Freedmana dělá málo. Aby mohl být interpretován jako hrdina, nemohl by zavírat oči před existencí Ku-klux-klanu ani omlouvat členy davu, který chtěl Robinsona lynčovat. Když Finch vyjadřuje slovy i činy spíš pochopení a soucit vůči rasistickým obyvatelům městečka a omlouvá je převládající kulturou, nedostatkem vzdělání i strachem, podle Freedmana porušuje svoji povinnost vůči právu, právnímu státu i vlastní morální integritě. Když přijme obhajobu Toma Robinsona ex offio, než aby ji sám proaktivně nabídl, nedělá dost, aby proti rasismu skutečně bojoval.³³

1.2.2 Využívá předsudky vůči (možné) oběti znásilnění

Lubet míří svoji kritiku odlišně. Zaměřuje se totiž na sexistický podtext celé Finchovy obhajoby Robinsona. Nejvíce je to podle Lubeta patrné při křížovém výslechu Mayelly Ewellové a následně v rekapitulaci role Mayelly v celém případu.

³⁰ LEE, 2018, op. cit.

³¹ Ibid.

³² SMITH, A. Defending Atticus Finch. *Legal Ethics*. 2011, roč. 14, č. 1, s. 144.

³³ Viz např. FREEDMAN, M. H. Atticus Finch--Right and Wrong Symposium: To Kill a Mockingbird. *Alabama Law Review*. 1993, roč. 45, č. 2, s. 480. ISSN 0002-4279.

„Pánové,“ říkal, „budu stručný, ale chtěl bych použít času, který mi zbývá, abych vám připomněl, že tento případ není náročný, že nevyžaduje podrobného třídění složitých fakt, ale vyžaduje, abyste si byli nad vši myslitelnou pochybnost jisti vinou žalovaného. Tento případ předem neměl vůbec přijít před soud. Je to případ naprosto jasný. Žaloba nepředložila sebemenší lékařský důkaz o tom, že k zločinu, z něhož je Tom Robinson obviňován, vůbec došlo. Namísto toho se opírá o výpověď dvou svědků, jejichž tvrzení nejenže bylo při křížovém výslechu uvedeno ve vážnou pochybnost, ale bylo žalovaným přímo popřeno.“³⁴

Atikus v první části své řeči nejprve rámuje celý případ jako jednoduchý, protože procesně-právně (přinejmenším podle Atikuse) žaloba neprokázala vinu obžalovaného. Důvodem jsou podle něho slabé důkazy, kdy je obžaloba opřena pouze o nepřímé a nepřesvědčivé důkazy, zejména vnitřně rozpornou výpověď poškozené. Právě osobnosti a situaci poškozené věnuje Atikus další část svého projevu.

Žalovaný je nevinen, ale viník je v soudní síni přítomen. Ze srdce lituji hlavní svědkyni žaloby, ale má lítost nemůže jít tak daleko, aby omluvila skutečnost, že svědkyně vydala v sázku život člověka a že tak učinila ve snaze smýt ze sebe vlastní vinu. Pravím vinu, pánové, protože to byla vina, co ji k tomu vedlo. Nespáchala zločin, porušila pouze ustálený a starobylý mrav naší společnosti, mrav tak přísný, že kdokoli jej poruší, je vyštván z našeho středu jako nehoden toho, aby žil mezi námi. Je obětí kruté chudoby a nevědomosti, ale lítost zde není na místě: je to běloška. Byla si plně vědoma dosahu toho, čeho se dopouští, protože však její žádost byla silnější než mrav, který porušovala, porušila jej. Porušila jej a její následná reakce je něco, co jsme všichni ve svém životě poznali. Učinila to, co udělá každé dítě – pokusila se odklidit důkaz svého přečinu. Ale v tomto případě nešlo o dítě schovávající ukradenou věc: udeřila na svou oběť – nutně se ho musí zřabavit – on musí zmizet z její přítomnosti, z tohoto světa. Svědkyně musí zničit důkaz svého přečinu. Co bylo důkazem jejího přečinu? Tom Robinson, živý člověk. Musí se zřabavit Toma Robinsona.“³⁵

Zde se Atikus dostává ke kontroverzní části svého projevu. Otázku viny přesouvá na Mayellu a poukazuje na její touhu a sexuální touhu po obžalovaném. Zároveň ale poukazuje na to, že její situace byla komplikovaná prostředím, ve kterém žije. Nicméně to podle Atikuse nic nemění na tom, že ona sobecky vlastní život vykupuje životem obžalovaného. A to je pro zásadového a férového Atikuse nepřijatelné, tím spíš, že onou obětí má být jeho klient. Čím dál více se ale začíná objevovat rasový motiv procesu.

„Tom Robinson jí denně připomínal, čeho se dopustila. Sváděla černocho. Byla běloška a sváděla černocho. Dopustila se něčeho, co je v naší společnosti nemyšlitelné: políbila černocho. Nikoli starého dědouška, ale silného, mladého černocho. Neohlížela se na žádný mrav, dokud jej neporušila, ale po činu na ni dopadl plnou silou. Její otec to viděl a žalovaný vypovídal o jeho výročích. Co učinil její otec? To nevíme, ale jsou zde nepřímé důkazy, naznačující, že Mayella Ewellová byla zbita někým, kdo se obáněl vylučně levou rukou. Zčásti však víme, co pan Ewell učinil: učinil to, co by udělal za těch okolností každý bobabojný, důsledný, své cti dbalý běloch – podal trestní oznámení, nepochybně je podepsal levou rukou, a Tom Robinson teď sedí před vámi, když předtím složil přísahu svou jedinou zřabvou rukou – svou pravou rukou.“³⁶

³⁴ LEE, 2018, op. cit., s. 203.

³⁵ Ibid., s. 203.

³⁶ Ibid., s. 203–204.

Z jednotlivého případu, sporu dvou či tří lidí se tak stává v Atikusově podání jen příznak, symptom choroby společnosti. Jeho projev se tak postupně rozrůstá do roviny obecných rasových předsudků a předpokladů.

A tak tichý, své cti dbalý, slušný černoch, který byl tak nezměrně opovázlivý, že mu, bylo líto' bělošky, musel postavit své tvrzení proti tvrzení dvou bělochů. Nemusím vám připomínat, jak se jevíli a chovali na stanovišti svědků – viděli jste je sami. Svědkové obžaloby, s výjimkou šerifa maycombského okresu, předstoupili před vás, pánové, před tento soud, v nestoudné důvěře, že jejich výpověď nebude brána v pochybnost, že budete s nimi zajedno v předpokladu – v zlojárném předpokladu – že všichni černoši lžou, že všichni černoši jsou od základů zkažení, že všichni černoši jsou nebezpečím pro naše ženy, v předpokladu, který člověk spojuje s duševními schopnostmi jejich kalibru. Což, jak víme, pánové, je sama o sobě lež tak černá jako kůže Toma Robinsona, lež, na kterou vám nemusím poukazovat. Vy znáte pravdu a pravda je taková: někteří černoši lžou, někteří černoši jsou zkažení, někteří černoši jsou nebezpečím pro ženy – černé jako bílé. Ale to se dá vpravdě říci o všem člověčenstvu, a nikoli vylučně o některé lidské rase. Není v této síni člověka, který by byl nikdy nezalhal, který se nikdy nedopustil něčeho nemorálního, a není takového člověka, který by nikdy nebyl pohlédl na ženu se žádostí.“³⁷

Ve svém projevu tak Finch důrazně odmítá rasistické zobecnění případu a apeluje na svědomí jednotlivých porotců, když je vyzývá k upřímnosti ve smyslu přísloví tvrdícího „hod kamenem, kdo jsi bez viny.“

Finch pokládal dotazy při výslechu tak, aby bylo jasné, že si Mayella celý pokus o znásilnění vymyslela. Stejně pak postavil i související část své závěrečné řeči. V podtextu lze přitom podle Lubeta číst, že ji Finch vykresluje tak, že chtěla Robinsona svést, sama ho pozvala do domu, polibek iniciovala a pak ve strachu z otce zalhala. Lubet ale navrhuje číst text tak, že Robinsonova nevina není dána, a není tedy jasné, zda Mayella skutečně není obětí pokusu o znásilnění. V takovém případě Finchovy dotazy podle Lubeta směřují k narativu, že sex chtěla ona a za pokus o znásilnění si tedy mohla sama. To má podpořit i mezi řádky tvrzené vykreslení Ewellových jako společenské spodiny bez vzdělání i finančních prostředků. Lubet přitom takovou prezentaci v případě sexuálního násilí kategoricky zavrhuje a tvrdí, že takové chování je u advokáta za všech okolností nepřijatelné, byť připomíná povinnost advokáta vždy hájit zájmy jeho klienta.³⁸

1.2.3 Neplní svoji občanskou povinnost

To Gladwell si přisadí zejména k Freedmanovi, když Finchovo z jeho pohledu nedostatečné vymezení se vůči Ku-klux-klanu v příhodě s židem Samem Levym čte jako antisemitismus. Finchova tichá podpora rasismu a antisemitismu se Gladwellovi jeví jako výsledek konzervativního liberalismu amerického Jihu, kdy tehdejší lokální elity společně udržovaly společenský status quo. Podle Gladwella Finch svému postavení v rámci komunity obětuje svoje zásady, a nelze ho tak v žádném případě považovat za společenského a politického aktivistu. Tím by však podle něho zjevně Finch měl být, pokud má plnit své morální povinnosti vůči sobě i právu.

³⁷ Ibid., s. 368–371.

³⁸ Viz LUBET, S. Reconstructing Atticus Finch. *Michigan Law Review*. The Michigan Law Review Association, 1999, roč. 97, č. 6, s. 1339–1362. ISSN 0026-2234. DOI: <https://doi.org/10.2307/1290205>

1.3 Je, nebo může tedy vůbec být Atikus inspirací pro právníky?

Předestřená kritika je bezesporu velmi závažná. Smith na ni však se zjevným zapálením odpovídá tak, že byť Finch zjevně rasismus obyvatel Maycombu omlouvá, jeho pohnutky pro takovou omluvu lze pochopit. Tou nejsilnější přitom může být to, že se o změnu poměrů snaží, jak nejlépe umí vzhledem ke svým možnostem, době a prostředí, ve kterých žije. Sice nedemonstruje a ve svém odmítnutí rasismu není hlasitý, ale snaží se změnit přístup společnosti po krůčcích, člověka po člověku. To je ostatně i to, co je podle Smith běžný přístup advokátů a o co se Finch snaží v závěru své závěrečné řeči.³⁹

„Ještě něco, pánové, než skončím. Thomas Jefferson kdysi řekl, že všichni lidé jsou stvořeni sobě rovni, kterýžto výrok nám rádi předbazuji Yankeeové a ženská odnož vykonané moci ve Washingtonu. V naší době, léta páně devatenáct set třicet pět, projevuje se u jistých lidí sklon užívat tohoto výroku bez ohledu na souvislost, považovat jej za všelék. [...] Ale v jednom ohledu jsou v této zemi všichni lidé stvořeni sobě rovni – existuje jedno lidské zřízení, jež staví chudáka naroven Rockefellerovi, hloupého naroven Einsteinovi a nevědomce naroven kterémukoli universitnímu rektorovi. Toto zřízení, pánové, je soud. Ať je to Nejvyšší soud Spojených států či nejskromnější smírčí soud v zemi či tento slavný soud, v němž zasedáte. Naše soudnictví má své chyby jako každé lidské zřízení, ale v této zemi jsou naše soudy těmi velkými rovnostáři a před našimi soudy jsou všichni lidé stvořeni sobě rovni. Není to z žádného idealismu, že pevně věřím v čestnost našeho soudnictví a v porotní systém – pro mne to není ideál, je to živoucí, každodenní skutečnost. Pánové, soud je pouze natolik spravedlivý, nakolik je spravedlivý jeden každý z vás, jak zde přede mnou v porotě sedíte. Moudrost soudu se měří pouze moudrostí jeho poroty a porota je pouze tak moudrá jako lidé, z nichž je složena. Věřím, pánové, že přezkoumáte nezaujaté výpovědi, které jste vyslechli, dospějete k rozhodnutí a navrátíte žalovaného jeho rodině. Ve jménu božím, konejte svou povinnost.“⁴⁰

Finchovo pro něj netypické vášnivé zakončení projevu úvahou o úloze justice a každého, kdo se na ní podílí, je apel na to dobré, spravedlivé v každém, kdo rozhoduje. Je to ta pozitivní motivace pro porotce, kteří po podezírání z rasistických předsudků můžou ukázat, že oni jsou ti správní bojovníci za právo a spravedlnost. Rétoricky je to dobrá strategie, protože motivuje, místo aby kázala či vyhrožovala. Na rozdíl od předchozích pasáží projevu není ani nijak problematická. Otázkou však až do rozhodnutí zůstává, zda je dostatečná k přesvědčení poroty, která je od začátku zaujatá proti obžalovanému.

Z pohledu právní etiky je samozřejmě zcela zásadní také otázka, jestli svým nevymezením se vůči rasismu ve společnosti vlastně Finch neškodí svému klientovi. Vzhledem k okolnostem a stavu tehdejší společnosti si však lze snadno představit, že by takové vymezení vedlo k naprostému odmítnutí ze strany veřejnosti včetně porotců.

Když se Finch obrací na porotu s nadějí navzdory průběhu celého jednání, když věří, že porotci překonají své předsudky, lze to jistě považovat společně s Gladwellem za zavírání očí před realitou. Stejně tak to ovšem lze chápat jako víru v možnost nápravy, poučení se a prozření. Svou důvěrou v to dobré v lidech, a to i navzdory jejich předchozím pochybením, byť i sebevětším, se Finch projevuje lidsky a velkoryse, i když možná částečně naivně.

³⁹ SMITH, A. Defending Atticus Finch. *Legal Ethics*. 2011, roč. 14, č. 1, s. 153.

⁴⁰ LEE, 2018, op. cit., s. 204–205.

Taková perspektiva pohledu je potom spíše otázkou volby a světonázoru čtenáře než něčím, co by bylo možné jakkoliv objektivně hodnotit.

Zásadní otázkou je rovněž Finchova taktika při vyslychání Mayelly. Smith trvá na tom, že je povinností obhájce zjistit průběh i motivy i v případech sexuálního násilí, nelze se tedy na ně neptat. Shrnuje také, že Finchův minimalistický styl rétoriky není z jejího pohledu v žádném případě necitlivý nebo nerespektující.⁴¹ Na druhou stranu sama přiznává, že je „staromódní obhájkyň“, takže není od věci vzít v potaz posun přístupu ke komunikaci s oběťmi sexuálního násilí, který je zřetelný jak v právní akademii,⁴² tak i požadavcích právní praxe včetně té české⁴³ nebo koneckonců i v jejich uměleckém zpracování.⁴⁴

Veškerá kritika Atikuse Finche i jeho obhajoba však nahlíží na jeho příběh optikou zkoumání reálného právního případu a procesu, navíc optikou dneška, i když se tento literární příběh odehrává ve 30. letech a vznikl na začátku 60. let. Chtít po komkoliv takovou míru předvídání v jasném kontrastu k dobové realitě je nespravedlivé a nemístné. To samozřejmě nijak nevyklučuje polemiku, kterou ohledně Finche právníci vedou. Koneckonců ten příběh na čtenáře působí dnes a pokud ho má ovlivňovat v současnosti a do budoucna, musíme na něj chtít nechtě použít i dnešní perspektivu. To však rozhodně neznamená, že je nutné Atikuse Finche odmítnout jako hrdinu a jeho příběh jako inspiraci pro právní etiku. Naopak, právě otázky, které nastolují, jsou s posunem paradigmatu možná ještě důležitější než kdy dřív.

2 Zdenko Auředníček

Jestliže se v předchozí kapitole ukázalo, jaké přínosy i rizika má příběh Jako zabít ptáčka pro profesní etiku právníků, je na místě se ptát, jestli existuje nějaký obdobný v české (právní) kultuře. Zřejmě i vzhledem k odlišnému nastavení právní kultury, která nedává advokátům tolik prostoru se projevit natolik, aby se staly vděčnou postavou uměleckého díla, se na první pohled může zdát hledání českého Atikuse odsouzené k neúspěchu. Nelze také opominout fakt, že výrazná rétorika právníků si v českém právním prostředí nese historickou pachut' zneužívání řečnictví za účelem zakrytí porušování principů spravedlivého procesu prokurátorem Urválkem a spol.⁴⁵

V českém umění je postav advokátů pomálu a téměř žádný nemá s Atikusem srovnatelné kvality co do osobnosti ani co do kvality uměleckého ztvárnění v kombinaci s jeho obecnou

⁴¹ SMITH, A. *Defending Atticus Finch*. *Legal Ethics*. 2011, roč. 14, č. 1, s. 161.

⁴² RICCIARDELLI, R., SPENCER, D. C., DODGE, A. "Society wants to see a true victim": Police interpretations of victims of sexual violence. *Feminist criminology*. SAGE Publications Sage CA: Los Angeles, CA, 2021, roč. 16, č. 2, s. 216–235. ISSN 1557-0851. DOI: <https://doi.org/10.1177/1557085120970270>

⁴³ KUTÁLKOVÁ, P., KOBOVÁ, L. (eds.). *Sexuální násilí: proč se nikdo neptá?* Praha: Iustitia 2014. ISBN 978-80-260-5793-2.

⁴⁴ MAC EOCHAGAIN, B. "Something has to change": An Examination of *Prima Facie*, Rape, and the Pursuit of Collective Wellbeing. *M/C Journal*. 2023, roč. 26, č. 4. ISSN 1441-2616. DOI: <http://doi.org/10.5204/mcj.2978>

⁴⁵ Viz např. URBANOVÁ, M. Řeč jako nástroj ideologie. In: ŠTEFANČÍK, R. a kol. *Jazyk a politika. Na pomezí lingvistiky a politologie III*. Vydavatelství EKONÓM, 2018, s. 65–71. ISBN 978-80-225-4528-0.

popularitou. Jeden advokát se však nabízí s až překvapivou podobností. Měl obdobný případ s rasistickým podtextem, v obdobně vyhrocené době. Svě role advokáta se ujal za obdobných okolností, s podobným průběhem i výsledkem jako Atikus. Je jím Zdenko Auředníček, advokát Leopolda Hilsnera.

2.1 Představení zápletky a postavy advokáta

Zdenko Auředníček byl advokát v Kutné Hoře, vlastenec, který pocházel z české právnické rodiny. Za ženu měl Annu Auředníčkovou-Schikovou, překladatelku, kulturní a sociální pracovníci. Byl otcem dvou dětí. Obhajobu Leopolda Hilsnera dostal ex offio. Za tuto práci byli on i jeho rodina vystaveni takovému společenskému tlaku, že museli odejít do Vídně. Byť mu byly po vzniku první republiky nabízeny vysoké soudní funkce, žádnou nepřijal a dožil ve Vídni.⁴⁶

Žid Leopold Hilsner byl v r. 1899 obžalován z vraždy devatenáctileté křesťanky Anežky Hružové, na které se měl dopustit rituální vraždy. Byť proti němu neexistovaly žádné přímé důkazy, a i ty nepřímé byly převážně nevěrohodné, porota rozhodla, že je vinen. Velkou zásluhu na tom měl vliv silně protizidovského veřejného mínění posilovaného rétorikou tisku. Proti této celospolečenské vlně stál jen Auředníček a zprostředkovaně Masaryk.⁴⁷

Hilsner byl mladý nezaměstnaný nedoučený obuvník, který nebyl před soudem schopen smysluplně vypovídat. Nejspíš i vlivem jeho nižší inteligence, ale i působením celého jeho okolí během vazby, se Hilsner ve svých výpovědích pletl, protičečil si a celkově působil velmi nevěrohodně. Jak státní zástupce, tak soudce, a především advokát matky zemřelé, dr. Baxa, přitom od počátku pracovali s verzí případu jako rituální vraždy. Po celou dobu procesu včetně dalšího projednávání před soudem v Písku po kasaci prvního rozhodnutí pro zmatečnost tak dr. Auředníček čelil tlaku a silné nenávisti ze strany veřejnosti i soudu samotného. Přesto ve své snaze vytrval a podařilo se mu nejdříve dosáhnout změny rozsudku na vězení namísto smrti a v r. 1918 dokonce amnestie.⁴⁸

2.2 Kritika

Auředníček se předmětem odborné právní polemiky nikdy nestal, ovšem teoreticky by mu šlo vytýkat obdobné věci jako Finchovi. Volil totiž obdobný styl obhajoby, mírný, minimalistický, věcný. Pověru rituální vraždy sice opakovaně odmítal, ovšem „pouze“ racionálními argumenty v rámci soudního jednání. Rasismus ve společnosti sice kritizoval, ale ve své obhajobě Hilsnera mimo jiné zdůrazňoval, že nebyl ortodoxní žid. Sexuální motiv v tomto případě není, tudíž Auředníčkovi nelze jako Finchovi vytýkat necitlivost výslechu

⁴⁶ VACEK, J. Hilsnerův obhájce. Jiří Vacek. In: *Polensko: kulturněhistorický a vlastivědný sborník*. 2002, roč. 11, č. 4, s. 15–16. ISSN 2336-6206.

NOVOTNÝ, L. JUDr. Auředníček – zapomenutá oběť hilsneriády. In: *Polensko: kulturněhistorický a vlastivědný sborník*. Polná: Klub Za historickou Polnou. 2013, roč. 22, č. 1, s. 1–6. ISSN 2336-6206.

⁴⁷ URBAN, M., HRONOVÁ, E. Proč by měl povaleče Hilsnera znát každý právník?. *AUC IURIDICA*, 2019, roč. 65, č. 2, s. 151–168. DOI: <https://doi.org/10.14712/23366478.2019.22>

⁴⁸ Ibid.

oběti takového násilí, tím spíš že vzhledem k tomu, že jde o vraždu, k výsledku oběti ani nemohlo dojít.

Vůči korunnímu svědkovi postupoval také obdobně jako Atikus, když poukazoval na Pešákovu nevěrohodnost na základě jeho špatné finanční situace a pomstychtivosti. Především ale důsledně obracel pozornost na logické rozpory v jeho výpovědi, a to včetně fyzikální nemožnosti toho, aby svědek na danou vzdálenost cokoliv skutečně viděl, natož s určitostí. Za tím účelem se i pokusil zajistit názorné prozkoumání místa činu, tedy soudní ohledání:

Vysoký soudní dvore! Hned při počátku líčení nabyl jsem přesvědčení, že za účelem nabytí správného obrazu o tom, zda jest správná supposice žaloby, že vražda stala se na místě popsaném, anebo snad na místě jiném – což má ve více směrech veliký význam – bude záhodno, aby s. porotci ohledali místo sami. Po výsledku svědka P. Pešáka vidím, že jest to naprostou nutností a sice proto, že tvrdí, že z louky s. J. Volence na cestě do Dobrotova viděl Hilsnera a dva neznámé muže namísto činu. Já jsem se sám přesvědčil, že jest to nemožnost, aby z místa toho i za jasného dne, – ale dokonce ne na večer po západu slunce proti neklidnému pozadí – člověk i dobrého zraku rozeznal, zdali je tam muž neb žena, neb dokonce tu osobu poznal. [...] Tyto okolnosti jsou velmi důležité, když běží o život člověka, nelze se spoléhat na svědky, kteří se mohou mýlit, zejména co se týče doby a vzdálenosti. To musí býti zjištěno způsobem naprosto spolehlivým a jiným, než soudní ohledání, zde nestává. Navrhuji proto, aby celá se porota se stranami odebrala se na místo samé a navrhuji, aby byl učiněn pokus se svědkem P. Pešákem.⁴⁹

To však vzbudilo vlnu nevole, byť se všichni oponenti snažili svůj nesouhlas prezentovat jako poukázání na nadbytečnost takového důkazu. Auředníček se však nedal odradit:

Já k tomu, co pan zástupce řekl, poznamenávám: „Místo, kde se vražda stala, je velmi důležité proto, že celý ten důkaz, na kterém žaloba spočívá, vychází z toho, že svědek mohl Hilsnera viděti z té vzdálenosti. Jakmile nebudeme o tom mít pochybnosti, padá celá obžaloba, která spočívá na tom, že svědci viděli v ta místa někoho jíti. Jakmile není o tom důkaz, že vražda byla tam spáchána, padá celá obžaloba sama. [...] Delegovat soudce nestačí. Zde každý musí se sám přesvědčit. Výpověď Pešáka jest velmi důležitá. Problédneme-li si místo, pak nabude celá věc jiné tvárnosti. Prosím opětovně snažně, aby dáno bylo místo mému návrhu. Běží o život toho člověka. Zde musí býti o takové věci pevný, nezvratný důkaz, aby podklad žaloby byl utvrzen.“⁵⁰

Po celou dobu však Auředníček nesklouzává ani k zostouzení svědků či přímým útokům na státního zástupce či dr. Baxu. Naopak, po celou dobu drží věcný a pečlivě uctivý tón svého projevu. To ostatně platí i pro jeho závěrečnou řeč, byť tam již přidává i apel na emoce porotců, i když spíše umírněný.

Slavný soude! Od těch dob, co Kain zabil Abela, platí vražda za nejtěžší zločin. Vražda jest vždy těžkým zločinem, at' ruku vedla msta žárlivost či ziskuchtivost. Ohavnou však se stává, když spáchána z motivu náboženského fanatismu. Úkol tu jest těžký. Soudce i porotci předpojatí před prolitou kerví, a v tomto pak případě mnohem těžší, když obviněnému se klade za vinu, že dopustil se jí v náboženském fanatismu. Tato byla vznesena na mého klienta. Stalo se tak ze strany tisku antisemitského,

⁴⁹ Přelíčení s Hilsnerem před porotou v Kutné Hoře pro vraždu v Polné. Ed. Beaufort, 1899. Dostupné z: http://archive.org/details/preliceni_s_hilsnerem [cit. 22. 12. 2023].

⁵⁰ Ibid., s. 240–244.

kteřý ihned jak 01. dubna nález učiněn, počal roztrúšovát, že jest to vražda rituální. Byly uveřejňovány zprávy vyllhané proti obžalovanému. Způsobem trestuhodným byla vzbuzovala nálada proti němu. Líčen jako zřpupný, zřnemravněbý, vñucováno přesvědčení o vině obžalovaného. Činěn nátlak na veřejné mínění, brožury rozsesílány o rituální vraždě, ano vás, soudce, hleděli zasíláním brožur překroucených zřpráv novinářských svěsti zř cesty nestrannosti. Toto počínání musí vzbuditi hnus. Jest to smutné, že na konci 19. století dostoupila zřášt' plemenná toho vrcholú, že hledí se dosáhnout odsouzení člověka, který jest nevinen, prohlásiti za vina, dokud soudce nevynešl svůj výrok, který dle přesvědčení každého, kdo klidně sledoval důkazy a kdo byl přítomen líčení, jest – „nevinen“. Než přistoupím k důkazům, musím se zmíniti o motivu, který měl Hilsner vésti o té báchorce rituální vraždy. Původ této báchorky sluší se hledati ve 12. století, kdy pronásledování židů dostoupilo kulminačního bodu a tu poprvé vzneseno podezřetí, že židé vraždí křesťanské děti a požívají jejich kerve. Povstání podobných báchorek sluší se hledati v nevědomosti a zřlomyslnosti.⁵¹

Jako první tak adresuje leitmotiv celého procesu, byť s realitou neměl s největší pravděpodobností nic společného. Poukazuje na původ pověry rituální vraždy a podsouvá porotcům, že pokud ji přijmou, bude to leda z nevědomosti či zlých úmyslů. A dostat se pod takové světlo přece nikdo nechce. Vzápětí od pověry přistupuje k samotné osobě Leopolda Hilsnera a představuje nám ho jako oběť, nikoliv jako osobu schopnou vraždy.

Vražda nebyla připravena, to jest očividnou ze zřpůsobu, jakým byla spáchána, a kdyby býval Hilsner o nějaké přípravě věděl, nebyl by vyžýval mladíky, aby šli do Březiny. Konečně myslím, že by si byli vzali jiný nástroj než-li Hilsnera, který není žádný fanatický žid, který se chtěl dokonce dáti pokřtiti kvůli křesťanské dívce, který jest bážlivý a byl by zřajisté spoluviníky prozradil. [...] Obžaloba je zřbudována na indiciích, nikoli na přímých důkazech. [...] V obžalobě líčí pan státní zřástupce Hilsnera jako nemravného, schopného takového činu. Co však přivedeno bylo proti Hilsnerovi, svědčí pro něho. [...] Ale zř výstechu svědků vyšlo najevo, že je bážlivý, že když ho někdo jednou uderil, místo aby ránu vrátil, jako chlapec se dal do pláče a žaloval to mamince. Jeho chování po vraždě svědčí také pro jeho nevinu. Když Hilsner byl předveden k mrtvole, že se zcela klidně díval, to velectění pánové, se podaří jen zřarytému zřlosynu, jakým Hilsner nikdy nemůže býti. [...] Prosím také, aby se zřoblednilo, jak nízkého stupně inteligence jest.⁵²

Následně se dostává do úplného finále svého projevu, v němž apeluje na svědomí porotců a vztahuje jejich volbu k odpovědnosti za spravedlnost a čest celého systému.

A já nemám v tuto chvíli, kdy se odeberete k poradě a kdy oči veškerého inteligentního světa jsou k vám obráceny jiného přání, než abyste dle přísahy své zřkoumali, co pro i proti němu vedeno, abyste se nedali zřastrašiti takzřvaným veřejným míněním a nátlakem. A rozhodli jste jako svobodní mužš a jsem přesvědčen, že zodpovíte veškerý otázky zřúporně. A buďte ujištěni, že rozsudek váš pak bude spravedlivým a že den dnešní bude pro vás dnem čestným.⁵⁴

Jeho apely však bohužel nebyly vyslyšeny a Hilsner byl odsouzen k trestu smrti.

⁵¹ Přelíčení s Hilsnerem před porotou v Kutné Hoře pro vraždu v Polné [online]. Ed. Beaufort, 1899, s. 411 [cit. 22. 12. 2023]. Dostupné z: http://archive.org/details/preliceni_s_hilsnerem

⁵² Ibid., s. 417.

⁵³ Ibid., s. 418.

⁵⁴ Ibid., s. 424.

2.3 Je Zdenko Auředníček jako hrdina možnou inspirací pro právníky?

Jestliže posuzujeme hrdinství jako zachování se v souladu s vlastními hodnotami navzdory negativním následkům pro sebe a své blízké, Zdenko Auředníček bezesporu hrdina je. Celkově ale jeho příběh spíše zapadl a až v současnosti v souvislosti s výročí jeho úmrtí se mu začíná dostávat zasloužené pozornosti.⁵⁵

Auředníček před případem, který měl jasný potenciál mu zničit život nebo přinejmenším kariéru, necouvl. Obhajobu prováděl s nasazením a zápalem, i když pro jeho život jako advokáta na menším městě by bezesporu bylo praktičtější tak nečinit. Během obhajoby svého klienta si zachoval vlastní morální integritu, kdy ani v rámci obhajoby nepošpinil vlastní víru ve spravedlnost a racionalitu, byť by to možná bylo pro porotu přesvědčivější. Zároveň ale dělal maximum pro svého klienta, řádně poukázal na všechny procesní chyby i předpojatost porotců i ostatních zúčastněných. I když nevyhrál před soudem v Kutné Hoře, jeho kasační stížnost pro zmatečnost uspěla a věc byla vrácena k soudu v Písku. Tam však bohužel české poměry opět zvítězily a Hilsner byl odsouzen dokonce za dvě vraždy. Auředníček to ovšem opět nevzdal a postupně se mu podařilo dosáhnout nejprve změny trestu na doživotí a následně vymohl i propuštění Hilsnera v rámci amnestie, byť po téměř dvaceti letech.⁵⁶

To vše je ovšem ještě zřetelnější, uvědomíme-li si kontext ostatních aktérů procesu, zejména dr. Baxy. Ten byl už v době procesu politicky činný antisemita a byť byl v procesu s Hilsnerem pouze zástupcem matky oběti, velmi výrazně svou působivou a důraznou rétorikou přispěl k výsledku procesu. Ani on nejspíš ze svých hodnot a přesvědčení přinejmenším v rámci antisemitismu neuhnul, byť jako právník nutně musel vidět problematiku dokazování.⁵⁷ Jemu naopak polenský proces nejspíš prospěl, po vzniku Československa se totiž stává na dlouhou dobu primátorem Prahy a časem i předsedou Ústavního soudu.⁵⁸ Nelze se než mlčky pozastavit nad tím, že to byl právě on, když se necelých 20 let před tím vysmíval Masarykovi a shazoval jeho námitky ohledně rituální vraždy ze stolu. Ostatně Masaryk stejně jako Auředníček zaplatil za svoji účast v polenském případě ztrátou svého společenského postavení.⁵⁹

⁵⁵ SAIŤZOVÁ, H. Pietní akt připomněl u zrekonstruované hrobky výročí úmrtí obhájce Auředníčka – Advokacie. *Advokátní deník* [online]. 2022 [cit. 22. 12. 2023]. Dostupné z: <https://advokatnidenik.cz/2022/09/20/pietni-akt-pripomnel-u-zrekonstruovane-hrobky-90-let-od-smrti-obhajce-aurednicka/>

⁵⁶ KOVTUN, J. *Tajuplná vražda: Případ Leopolda Hilsnera*. Judaika. Praha: Sefer, 1994. ISBN 80-900895-9-3.

⁵⁷ Ibid.

⁵⁸ LEDVINKA, V. JUDr. Karel Baxa (Portál hlavního města Prahy). *Praba.eu* [online]. [cit. 3. 1. 2024]. Dostupné z: https://www.praha.eu/jnp/cz/o_meste/primator_a_volene_organy/Primator/stali_v_cele/karel_baxa.html

⁵⁹ Ibid.

3 Diskuse

3.1 Právní etika a populární kultura

Řešit filozofická dilemata a směřovat k tomu, jak být dobrým právníkem i člověkem, můžeme vidět jako nejvyšší úkol profesní etiky právníků. Martha Nussbaum vychází z předpokladu, že lidé jsou „story loving animals“, a tak se skrz soucit, tedy spojení sympatií a empatie, vžíváme do různých situací i postav tak, abychom mohli získat phronesis, praktickou moudrost.⁶⁰ Mezi příběhy v právu a příběhy v umění jsou však většinou rozdíly přinejmenším ve stylu vyprávění, a to včetně zapojení emocí. Jen skrz umění totiž můžeme nahlédnout do vnitřního prožívání jiné osoby tak, jak to v reálném životě není možné.

Pro řešení etických dilemat je právě toto nahlížení do vnějšího i vnitřního kontextu prožívání hrdinů klíčové. Sebelíp napsané a vyargumentované kárné rozhodnutí ho nedokáže zprostředkovat. Právě proto jsou umělecká zpracování ideální pro poznávání i rozebírání právně-etických dilemat. Příjemný bonus potom je, existuje-li dílo jako kniha a zároveň je zfilmováno. Jistě, nyní se dostáváme do nekonečné diskuse o tom, co je lepší, obzvláště vznikla-li kniha dříve a má svoje skalní příznivce. Zfilmování však může mít přidanou hodnotu v tom, že nabízí jinou formu vstřebávání umění než nekonečné čtení, které je nutnou součástí studia i praxe právníků. Tím, že vystupujeme z komfortní či přinejmenším běžné formy přijímání informací, se nám otevírá možnost vnímat nastolené problémy jinak než obvykle, s více otevřenou myslí i emocemi. V případě filmu pak do hry vstupuje navíc i faktor populární kultury, která v obrazu práva v očích nejen laické veřejnosti hraje čím dál větší roli.⁶¹

To vše potom z uměleckých děl a děl populární kultury obzvláště dělá velmi vhodný nástroj pro výuku právní etiky, ale i neformální uvažování o ní třeba mimo školu, jen v rámci seberozvoje.

3.2 Podobnosti osobností a případů Atikuse Finche a Zdenko Auředníčka

Jak je z předchozích kapitol zřejmé, případy Finche a Auředníčka i postupy jejich řešení jsou si v mnohém podobné. V mnohém se shodují i jejich osobní příběhy, přístup k právu a bohužel i důsledky jejich nejznámějšího případu pro ně samotné i jejich rodiny. Výrazná je také podobnost jejich rétorického stylu, a to i navzdory odlišným právním kulturám. Nicméně je tu také několik aspektů, kde není podobnost na první pohled zřejmá nebo kde dokonce stojí oba příběhy ve vzájemném protikladu.

⁶⁰ D'OLIMPIO, L., PETERSON, A. The Ethics of Narrative Art: philosophy in schools, compassion and learning from stories. *Journal of Philosophy in Schools*. Ubiquity Press, 2018, roč. 5, č. 1, s. 92. DOI: <https://doi.org/10.21913/JPS.v5i1.1487>

⁶¹ SHERWIN, R. K. *When Law Goes Pop: The Vanishing Line Between Law and Popular Culture*. University of Chicago Press, 2000. ISBN 978-0-226-75291-4.

3.2.1 Rasistické pozadí případu

Proces s Leopoldem Hilsnerem se odehrál v r. 1899 v Kutné Hoře v Čechách, které v té době byly součástí rakouské části Rakouska-Uherska. Šlo o dobu, kdy celé Evropě vládly silné antisemitské nálady. Polenský případ tak ani zdaleka nebyl jediný svého druhu. Asi nejznámější je Dreyfusův případ z Francie. V českých zemích se bohužel vlastenectví velmi často spojovalo s antisemitismem, což mohlo souviset i s tím, že velká část českých židů se hlásila k německému a mluvili němčinou jako mateřskou řečí.⁶²

Šlo o dobu, kdy již doznávalo národní obrození, ovšem zrovnoprávnění národů v rámci monarchie bylo pro české země v nedohlednu. Stále ale také panovaly velké rozdíly mezi městy a venkovem, ve městech přitom už existovala moderní společnost, vzkvétaly vědy a technologický pokrok, zatímco na periferiích přicházela změna jen pozvolna. Jde o dobu druhé poloviny 19. století až do vypuknutí první světové války, kdy píšou třeba Gabriela Preissová nebo bratři Mrštíkovi.⁶³ Hilsnerův případ lze chápat jako výsledek všech těchto politických i náboženských vlivů.

Proces s Hilsnerem se tak bohužel příliš netýkal samotného případu, ale spíše byl odrazem politických a společenských proudů v tehdejší české společnosti. A ten vliv byl oboustranný, protože tato aféra zase živila antisemitské nálady dál, daleko za hranicemi Polné. Paradoxně to byly vídeňské soudy a monarchové, kdo vracel případ zpět k jeho podstatě, tedy otázce viny obžalovaného.

Kontroverzní je také úloha pozdějšího prezidenta T. G. Masaryka v tomto procesu. Je jistě chvályhodné, že se do případu s dobrým úmyslem vložil, nicméně nelze přehlédnout, že právě jeho působení celou aféru ještě více rozdmýchalo. Masaryk nebyl samozřejmě ani patolog, ani právník. Mrtvolu oběti neviděl a na místě činu po nalezení těla nebyl. Jeho na jisto postavené tvrzení, že Hilsner nemohl být vrahem, je tak spíše intelektuálním cvičením v logice než čímkoliv jiným. Na druhou stranu asi nemohl jinak, když se role zastávce pravdy nikdo jiný z tehdejších intelektuálních elit neujal. Dá se tak souhlasit s tvrzením, že Hilsnera s výjimkou Masaryka a Auředníčka intelektuálové zcela zklamali, když se za něho nepostavili. A tak se ti dva, advokát a filozof, ocitli sami proti všem.

Je nepochybné, že došlo k vraždě oběti. Motivy této vraždy, přesný způsob jejího provedení i vrah či vražedné však zůstávají nejasné. Stejně neprokázaný je také náboženský podtext vraždy, v tomto případě rituální vražda jako důvod rasové nenávisti.

Případ Toma Robinsona je také případem rasové nenávisti, tentokrát však ne proti židům, ale proti černochům. Náboženství tu nehraje roli, stejně tak jazykové nebo národnostní

⁶² Pro další studium dané problematiky lze využít např. HAUSER, J., JANÁČOVÁ, E. *Visual Antisemitism in Central Europe: Imagery of Hatred*. Walter de Gruyter GmbH & Co KG, 2021. ISBN 3-11-061641-6. DOI: <https://doi.org/10.1515/9783110616415>; WEIN, M. *A history of Czechs and Jews: a Slavic Jerusalem*. Routledge, 2015. ISBN 1-317-60821-6. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781315749143>, nebo VOBECKÁ, J. *Demographic Avant-Garde: Jews in Bohemia between the Enlightenment and the Shoah*. Central European University Press, 2013. ISBN 615-5225-33-8. DOI: <https://doi.org/10.1515/9786155225451>

⁶³ Viz např. ŠTĚPÁNÍKOVÁ, M., GLOGAR, O. *Právo, literatura a formování státoprávní identity první republiky*. Brno: Masarykova univerzita, 2023. Dostupné z: <https://science.law.muni.cz/knihy/monografie/stepanikova-pravo-literatura.pdf> [cit. 3. 1. 2024]. DOI: <https://doi.org/10.5817/CZ.MUNI.M280-0328-2023>

rozdíly tu nejsou podstatné. Tom Robinson se od Ewellových liší pouze barvou své kůže. Kvůli ní je však denně krácen na svých právech a je vystaven i společenskému tlaku, kdy ho bílá společnost vnímá jako méněcenného. Dokonce jsou to naopak bílí extremisté, od kterých hrozí černočům násilí, ne naopak.

Je pravděpodobné, že ke znásilnění, ze kterého je Robinson obžalován, nikdy nedošlo. Robinsonův případ také nerezonuje celým státem, ale jen městečkem Maycomb a jeho okolím. A Atikus Finch stojí sám, nemá svého Masaryka. Na rozdíl od Auředníčka se však dočká uznání, když opouští soudní síň a někteří na znak úcty povstanou. To úsilí Auředníčka a Masaryka ocenila pouze židovská veřejnost, což se však pozitivně projevilo při vzniku Československa.⁶⁴

3.2.2 Výsledek procesu

Významným shodným znakem obou procesů je, že obžalovaný byl přes veškerou snahu svého advokáta odsouzen. V obou případech tento verdikt také vychází z rozhodnutí poroty o vině. Právě přítomnost poroty přitom dala pravděpodobně větší prostor řečnickému umu advokátů, ale zároveň znemožnila právně poučené racionální právní posouzení řešeného případu. Pro českého právníka je dnes nejspíš nepředstavitelné, že i v naší právní kultuře existovaly poroty. Na druhou stranu právě přítomnost poroty v Hilsnerově procesu nám umožňuje si lépe představit to, jak porota v procesu působí.

Odsouzení obžalovaných lze chápat jako prohru jejich obhajoby. Lze ji ovšem vnímat i jako projev předpojatosti lokálních společenství, ze kterých poroty vzešly. Oba advokáti vkládali naději do další instance, která už od místních poměrů bude mít odstup. Ani v jednom případě to však nepomohlo. Robinson byl bohužel zastřelen ještě předtím, než o opravném prostředku mohlo být rozhodnuto. Hilsnerův případ po úspěšném vrácení na prvostupňový soud bohužel v dalším kole dopadl ještě hůře. I přesto se nakonec Auředníčkovi podařilo zajistit Hilsnerovi nejdříve zmírnění trestu a později i propuštění na svobodu. Z obou případů však čtenáři či divákovi zůstává pachut' marnosti a nespravedlnosti z boje s větrnými mlýny společenské malosti a zlé vůle.

3.2.3 Relevance reálné předlohy příběhu

Dost možná má čtenář tohoto článku už od jeho úvodu nutkavou potřebu namítnout, že v něm srovnáváme nesrovnatelné, protože zatímco *Jak zabít ptáčka* je román, fikce, byť pravděpodobně založená na inspiraci reálným případem, Hilsnerův případ je realita, která je umělecky zpracovaná právě s důrazem na historickou předlohu. Na to nelze než odpovědět, že z hlediska využití pro účely právní etiky je to v podstatě jedno, protože oba příběhy využíváme jako půdorys pro vykreslení etických dilemat, na kterých může každý stavět svoje vlastní stanoviska a soudy. Výčet všech jednotlivostí případu není nutný, protože pracujeme s obecnější otázkou, kterou lze založit stejně dobře na reálném i fiktivním případě.

⁶⁴ ČAPEK, K. *Hovory s T.G.M.* V nakl. Fragment 1. vyd. Praha: Fragment, 2009. ISBN 978-80-253-0752-6.

Je také nutné vzít v úvahu, že i dokumentární tvorba nebo dokonce i prosté zaznamenání reality v podobě textu nebo i filmového záznamu už v sobě nutně nesou určitou dávku interpretace tvůrce takového záznamu. Rozdělení na fikci a realitu tak je nejasnější, než by se na první pohled mohlo zdát. Rovněž je potřeba si uvědomit, že vyčítat umění nepravdivost ve smyslu odlišnosti od reality je z podstaty scestné, protože doslovné zobrazení reality není úkolem umění, tím spíše umění moderního a pozdějšího. Jedním z úkolů umění je totiž spíše nastavovat společnosti zrcadlo, ale právě skrze uměleckou interpretaci, nikoliv přesnost zobrazení v předem ztraceném boji.⁶⁵

Z hlediska využití obou případů pro profesní právní etiku je reálná předloha bonus, nikoliv nezbytná podmínka. Fakt, že v jednom případě se jedná o velmi umělecky ceněný a všeobecně známý román i filmové zpracování, zatímco v druhém o ne tolik známý příběh nebo zpracování, má svoje praktické důsledky. V případě románu totiž máme k dispozici širší kontext včetně hlubší charakteristiky postav i delšího časového rozpětí. To je samozřejmě praktičtější a názorně to dokazuje výhody využití uměleckých děl pro tyto účely.

Závěr: Hrdinové a hrdinky v právu a právní etice?

Finch i Auředníček splňují podmínky určení toho, kdo je hrdina, přinejmenším v Zimbarodově podání. Opomenout jejich příklady a odmítnout tak možnost nechat se inspirovat k tomu být lepším právníkem i člověkem by bylo trestuhodné. To, že jsou to hrdinové z příběhů neaktuálních, dokonce velmi starých, ničemu nevadí, protože podobná dilemata se řeší neustále, liší se jen v dobovém kontextu.⁶⁶

Není třeba ale skončit u nich dvou. Asimov sice upozorňuje na to, že poslední dobou jsou právníci v umění a zejména ve filmu zobrazováni jako zloduši, ale volá po nalezení rovnováhy i s pozitivními příklady právníků. A nemusíme se omezovat z hlediska doby, pohlaví nebo právní profese. Vedle Finche a Auředníčka tak můžeme postavit třeba Miladu Horákovou (např. ve filmu *Milada*), Dagmar Burešovou (např. v *Hořícím keři*) nebo Kamilla Reslera (ve filmu *Ex off*o).

Využití příběhů obecně a uměleckých příběhů obzvláště pro uvažování nad právně-etickými dilematy nám dává možnost vcítit se do situací jejich hrdinů, a tedy nám umožňuje simulovat situaci, ve které si tříbíme naše etická stanoviska. To, zda jde o příběh s reálnou předlohou či nikoliv, není tak podstatné, i když reálná předloha příběhu mu jistě na přesvědčivost přidává. Svůj význam může mít to, zda jde o příběh z našeho prostředí, ovšem i toto úskalí lze interpretací překonat.

Oba příběhy jsou si v mnohém podobné, ovšem jsou tu i ne nepodstatné rozdíly. Na srovnání obou kauz i advokátů si lze dobře uvědomit i rozdíly obou právních kultur a jejich

⁶⁵ BELFIORE, E., BENNETT, O. *The social impact of the arts: An intellectual history*. Palgrave Macmillan, 2008. ISBN 0-230-57255-3. DOI: <https://doi.org/10.1057/9780230227774>

⁶⁶ Podobnému dilematu tak pravděpodobně čelí každý advokát, který má za úkol obhajovat společnost či její částí nenáviděného klienta. Příkladem může být advokát Halahija v nedávném případě před Krajským soudem v Brně (Dostupné např. z: <https://www.novinky.cz/clanek/krimi-advokat-osvobozeneho-ukrajince-bylo-nemistne-do-pripadu-zatahovat-etnicitu-40465503>).

dopady na praxi advokáta. Oba také otevírají otázky rasových předsudků, které jsou bohužel stále aktuální.

Nejen v souvislosti se stoupajícím zájmem o osobu Zdenko Auředníčka je tak na místě se s jeho příběhem seznámit a neopomíjet ho při zkoumání profesní právní etiky, třeba v kontextu srovnání s příběhem z Jako zabít ptáčka. Protože i v právu přece potřebujeme hrdiny.